

КОРПОРАТИВНІ ПРАВА ДЕРЖАВИ ЯК ОБ'ЄКТ КОРПОРАТИВНИХ ПРАВОВІДНОСИН

ЖАБСЬКИЙ Владислав Ігорович - аспірант Донецького національного університету

В статті автор проаналізував корпоративні права держави як об'єкт корпоративних правовідносин. На основі проведеного аналізу пропонується внесення змін у законодавство.

Ключові слова: корпоративні права держави, корпоративні правовідносини, державне управління, орган управління товариством.

Побудова незалежної, демократичної, правової держави передбачає перехід до нових принципів функціонування системи управління корпоративними правами держави як об'єкта корпоративних правовідносин. Актуальність дослідження корпоративних прав держави полягає в тому, що сучасне управління державними корпоративними правами є неефективним та має безсистемний характер – це суттєвим чином впливає на надходження до державного бюджету з боку підприємств, які знаходяться в державній власності. Така ситуація виникла у зв'язку з тим, що до теперішнього часу функції управління розподілені між різними органами, наділеними організаційно-господарськими повноваженнями.

Система управління корпоративними правами держави у системі корпоративних правовідносин є недосконалою з таких причин: 1) брак економічних і соціальних критеріїв установлення і збереження державних корпоративних прав; 2) недосконалість механізмів управління товариствами з державною часткою, визначення необхід-

ного і достатнього їх обсягу стосовно конкретних підприємств; 3) недосконалість критеріїв оцінювання ефективності реалізації корпоративних прав держави; 4) відсутність стрункої і розгалуженої інституціональної системи управління ними.

Дослідженню корпоративних прав держави як об'єкта корпоративних правовідносин присвячені роботи О.М. Вінник [10], Л.В. Винар [11], Р.А. Майданик [12], І.В. Спасибо-Фатєєвої [14], П.О. Порошенко [13] та інших. Однак залишається недостатньо висвітленим питання правового статусу корпоративних прав держави як об'єкта корпоративних правовідносин та особливостей здійснення державного управління в цій сфері.

Метою дослідження є обґрунтування системних елементів ефективної стратегії державного управління корпоративними правами держави як об'єктом корпоративних правовідносин у процесі трансформації національної економіки.

Завданнями дослідження є: 1) розглянути поняття «корпоративні права держави»; 2) виокремити найбільш розповсюджені організаційно-правові форми суб'єктів господарювання з державною часткою в статутному фонді (капіталі); 3) виявити особливості механізмів управління корпоративними правами держави; 4) визначити та обґрунтувати необхідність законодавчого закріплення елементів ефективної стратегії державного управління корпоративними правами держави.

З метою визначення особливостей правового статусу корпоративних прав держави потребує попереднього розгляду економічна сутність поняття «корпоративні права держави», яке, з одного боку, має визначати сутність та особливості цього об'єкту корпоративних правовідносин у сучасних умовах господарювання, а з іншого – його значення для забезпечення ефективного управління корпоративними правами держави з метою забезпечення надходження до Державного бюджету України дивідендів на державну частку.

Слід зазначити, що ч. 1 ст. 167 Господарського кодексу України визначено поняття «корпоративні права», якими є права особи, частка якої визначається у статутному капіталі (майні) господарської організації, що включають правомочності на участь цієї особи в управлінні господарською організацією, отримання певної частки прибутку (дивідендів) даної організації та активів у разі ліквідації останньої відповідно до закону, а також інші правомочності, передбачені законом та статутними документами [1].

Тлумачення терміну «корпоративні права держави» наводиться лише у двох нормативно-правових документах. Так, відповідно до постанови Кабінету Міністрів України від 11 лютого 2004 р. № 155 «Про затвердження Основних концептуальних підходів до підвищення ефективності управління корпоративними правами держави» корпоративні права держави – це право держави, частка якої визначається в статутному капіталі господарського товариства, що включає право на управління цим товариством, отримання певної частки його прибутку (дивідендів), активів у разі ліквідації відповідно до законодавства, а також інші права, передбачені законом та установчими документами [8].

З урахуванням проведеного аналізу поняття «корпоративні права держави» можна зробити висновок, що наведені вище тлумачення цього поняття, на нашу думку, потребують коригування.

Згідно з постановою Кабінету Міністрів України від 11 лютого 2004 р. № 155 корпоративні права держави включають право держави на управління цим товари-

ством [8]. У даному випадку тлумачення у певній мірі відповідає визначеному Господарським кодексом поняттю «корпоративні права», за виключенням моменту щодо управління товариством. Проте, на нашу думку, вони повинні включати право на участь в управлінні товариством, як то визначено Господарським кодексом України.

Слід зазначити, що правові основи управління об'єктами державної власності, зокрема основи управління корпоративними правами держави, визначено Законом України від 21 вересня 2006 року № 185-V «Про управління об'єктами державної власності», у якому поняття «корпоративні права держави» відсутнє [5].

На нашу думку, з метою уникнення неоднозначного тлумачення вищевказаного поняття та забезпечення ефективного управління корпоративними правами держави, необхідним є ініціювання внесення змін до Закону України «Про управління об'єктами державної власності» щодо затвердження на законодавчому рівні поняття «корпоративні права держави» у такій редакції: корпоративні права держави – це сукупність майнових і немайнових прав держави-власника частки в статутному фонді (капіталі) товариства, які впливають з права власності на частку в статутному фонді (капіталі) товариства, що включають право на участь в управлінні товариством, отримання дивідендів та активів товариства у разі його ліквідації відповідно до закону, а також інші права та правомочності, передбачені законом чи статутними документами.

Історично формування державного сектора в українській економіці здійснювалося стихійно під впливом двох полярних за характером факторів: політики приватизації, спрямованої на забезпечення стратегічних позицій приватної власності, та домінуючих у суспільстві уявлень про необхідність збереження державної власності на стратегічні і соціально важливі об'єкти [14, с. 12].

Особливості створення та діяльності державних акціонерних товариств визначаються Господарським Кодексом України, Законом України «Про акціонерні товариства» [2], іншими законами. Відповідно до

змісту даних нормативно-правових актів, державне акціонерне товариство – це в минулому державне унітарне комерційне підприємство, перетворене у випадках та порядку, передбачених законом, на корпоратизоване підприємство.

Першим різновидом акціонерних товариств, створених державою на базі майна державних підприємств, згідно з ЗУ «Про приватизацію державного майна» [4] та ЗУ «Про Державну програму приватизації» [3], є відкриті акціонерні товариства, які створювалися шляхом продажу акцій, що належать державі у господарських товариствах, на аукціоні, за конкурсом або на фондових біржах, тобто способами, що передбачають загальнодоступність та конкуренцію покупців.

Другим різновидом акціонерних товариств, створених державою на базі майна державних підприємств, відповідно до Указу Президента України «Про корпоратизацію підприємств», є відкриті акціонерні товариства, які створювалися шляхом корпоратизації (перетворення) державних підприємств, закритих акціонерних товариств, більш як 75 відсотків статутного фонду яких перебуває у державній власності, а також виробничих і науково-виробничих об'єднань [5], правовий статус яких раніше не був приведений відповідно до чинного законодавства.

Третім різновидом акціонерних товариств, створених державою на базі майна державних підприємств, є Державні акціонерні компанії (ДАК) та Національні акціонерні компанії (НАК), які створювалися в особливому, не врегульованому законом порядку. Так, наприклад, НАК «Енергетична компанія України» було утворено на виконання Указу Президента України «Про заходи щодо підвищення ефективності управління електроенергетичним комплексом», ДАК «Укрресурси» – відповідно до Указу Президента України «Про реформування системи матеріально-технічного забезпечення народного господарства».

Четвертим різновидом акціонерних товариств, створених державою на базі майна державних підприємств, є холдинги. З 1994 р. правовою основою для їх створення

був Указ Президента України «Про затвердження положення про холдингові компанії, що створюються в процесі корпоратизації та приватизації» (втратив чинність від 12.07.2007 р.). Холдингом визнавалося відкрите акціонерне товариство, яке володіє контрольними пакетами акцій інших, одного або більше, дочірніх підприємств. Холдингова компанія створювалася шляхом об'єднання у статутному фонді контрольних пакетів акцій дочірніх підприємств та інших активів. Відповідно до ст. 1 ЗУ «Про холдингові компанії в Україні»: «державна холдингова компанія – холдингова компанія, утворена у формі акціонерного товариства, не менш як 100 відсотків акцій якого належить державі» [7].

В Україні державний сектор продовжує домінувати в розподіленні економічних активів, зберігаючи стратегічний вплив на економіку і безпеку країни та відіграючи значну роль у забезпеченні соціально важливих і масових потреб населення. В українській економіці державна власність за кількістю об'єктів займає незначну частку – 11,7 %, але у вартості основних фондів на їхню частку припадає понад половину об'єктів – 54,8 % [9].

Державне управління корпоративними правами держави як об'єктом корпоративних правовідносин (далі – КПД), незважаючи на всю різноплановість, означає вплив на діяльність відповідних суб'єктів господарювання, пов'язане з необхідністю дотримання балансу інтересів суб'єктів корпоративних відносин і має враховувати інтереси зацікавлених осіб.

Відповідно, баланс інтересів досягається за допомогою нормативно-правових норм, на підставі яких функціонує правовий механізм управління КПД.

На сьогодні основні положення щодо управління КПД законодавчо врегульовані, при цьому застосований диференційний підхід до управління КПД залежно від їх обсягу (пакетів акцій, що забезпечують контроль держави за діяльністю господарського товариства та дрібних пакетів акцій), регламентовані корпоративно-дивідендна політика, контроль за грошовими та фінансовими потоками, управління дер-

жавними корпоративними правами через інститут представників у господарських товариствах.

Але незважаючи на це, процеси управління корпоративними правами держави в Україні характеризуються кількома загальними проблемами.

Насамперед, недостатня глибина приватизації корпоративних підприємств, внаслідок чого в управлінні держави перебуває значна кількість розпорощених корпоративних прав, які не забезпечують можливості реального впливу на діяльність об'єктів. Занадто швидка приватизація об'єктів, що мають стратегічне значення для економіки та безпеки держави. Роздержавлення таких підприємств не завжди є виправданим [13, с. 39].

На багатьох підприємствах спостерігається незадовільний рівень управління корпоративними правами держави з боку уповноважених органів та їх представників через відсутність дієвих механізмів забезпечення матеріальної зацікавленості та відповідальності таких осіб за результати управління [12, с. 23].

Вищезазначені проблеми державного управління КПД обумовлені особливістю становлення національної моделі корпоративного управління та впливають на ефективність організаційно-управлінського механізму КПД.

Механізми корпоративного управління умовно можна об'єднати у дві основні групи: внутрішні – організаційно-управлінський механізм та зовнішні – організаційно-економічний механізм. Зовнішні механізми мають загальний характер для всіх акціонерних товариств (далі – АТ). Внутрішні механізми враховують специфіку кожного конкретного АТ. Від того, яким чином реалізуються механізми корпоративного управління, залежить їх ефективність. При цьому реалізація внутрішніх механізмів визначає роботу окремих АТ, а реалізація зовнішніх механізмів є підсумком діяльності корпоративного сектора економіки в цілому в країні.

Вищезазначені механізми корпоративного управління створюють правове поле для визначення повноважень, прав

і відповідальності різних учасників корпорації й регулюють їх взаємовідносини. Особливостями управління акціонерними товариствами, в статутних фондах яких є державний пакет акцій, є те, що держава як особливий суб'єкт права використовує представництво для реалізації своїх прав. Представництво держави в корпоративних відносинах здійснюється через взаємодію цілої системи державних органів – законодавчих і виконавчих.

Забезпечення ефективного використання державного майна і впровадження прозорого та раціонального механізму реалізації державою своїх прав власника стають домінуючими функціями головного приватизаційного відомства країни – Фонду державного майна України (ФДМУ).

До суб'єктів управління корпоративними правами держави як об'єктом корпоративних правовідносин належать:

- Кабінет Міністрів України;
- Фонд державного майна;
- органи виконавчої влади, уповноважені Кабінетом Міністрів України управляти об'єктами державної власності;
- уповноважені особи з управління КПД.

Таким чином, механізм управління державним сектором економіки виявляється через взаємодію між міністерствами як суб'єктами управління державним сектором і товариствами, які до нього відносяться, і такий механізм залежить від організаційно-правової форми державних товариств. На особливу увагу заслуговують питання управління державними корпоративними правами, оскільки державний сектор економіки включає у свою структуру акціонерні товариства з державною часткою у статутному фонді (капіталі).

Управлінський вплив держава справляє через органи виконавчої влади шляхом приватизації, передачі в довірче управління, в оренду, встановлення завдань державним товариствам, участі в органах управління акціонерних товариств, внесення майна до статутного фонду господарських товариств, передачі в господарське ведення та оперативне управління. Пряме управління здійснюється щодо казенних

товариств та товариств, пакети акцій яких належать державі.

Аналіз економічних аспектів управління державною акціонерною власністю дав можливість визначити ряд цілей, які має досягати держава при управлінні КПД: 1) на макрорівні (управління всією акціонерною власністю) – за рахунок ефективного управління державною власністю забезпечення суспільного відтворення, збільшення податкових зборів державного бюджету за рахунок дивідендів та інших форм прибутку; 2) на мікрорівні (управління акціями окремого господарського товариства) – максимізація вартості пакета акцій і збільшення різних форм прибутку, які отримує держава-акціонер при здійсненні управлінської функції відповідно до індивідуально прийнятих завдань [10, с. 83].

Удосконалення механізмів управління КПД безпосередньо пов'язане з визначенням оптимальних критеріїв оцінювання ефективності управління корпоративними правами держави, як і державного підприємства в цілому.

У західній та російській науковій літературі значну увагу приділяють пошуку універсального критерію, який би зміг інтегрувати велику кількість показників оцінювання ефективності управління в державному секторі.

Для оцінювання економічного потенціалу державної власності і виявлення її функціональної ролі велике значення мають кількісні показники, що фіксують масштаби прямої державної участі в підприємницькій діяльності. Серед найбільш використовуваних критеріїв: 1) частка ВВП, яка формується в державному секторі; 2) відсоток державних активів у загальній сумі сукупних (матеріальних і фінансових) активів корпорацій; 3) питома вага державних інвестицій у промисловість та інфраструктуру, а також в основний капітал не сільськогосподарських галузей; 4) частка держави у валовому нагромадженні основного капіталу тощо [11, с. 17]. Кожен з цих критеріїв характеризує специфічний аспект рівня розвитку державної власності, відповідно, динамічний ряд для кожного з цих індикаторів базується

по-різному. У результаті складається ряд змінних показників, що в сукупності дають динамічну картину стану державного управління КПД.

Основними об'єктами контролю виступають акціонерні відносини, організація управління державним майном, складові (схеми) органу корпоративного управління, організаційні форми забезпечення якісної реалізації державних інтересів, оцінювання ефективності управління державним пакетом акцій.

Отже, основним залишається питання вдосконалення механізмів державного управління корпоративними правами держави, а саме: правового, організаційно-управлінського, яке сприятиме підвищенню ефективності корпоративного управління товариствами з державною часткою у статутному фонді (капіталі) та всією акціонерною власністю в цілому.

Висновки. У результаті проведеного дослідження було встановлено, що поняття «управління корпоративними правами держави» в повному обсязі відсутнє як на законодавчому рівні, так і в науково-теоретичній літературі, що зумовлює різні підходи до тлумачення цього явища. Управління корпоративними правами держави в загальному вигляді можна визначити як управління пакетами акцій товариств із державною часткою в статутному фонді за допомогою правових та організаційно-управлінських механізмів.

На нашу думку, з метою уникнення неоднозначного тлумачення поняття корпоративних прав держави як об'єкта корпоративних правовідносин, необхідним є ініціювання внесення змін до Закону України «Про управління об'єктами державної власності» щодо затвердження на законодавчому рівні поняття «корпоративні права держави» та його визначення в такій редакції: корпоративні права держави – це сукупність майнових і немайнових прав держави – власника частки у статутному фонді (капіталі) товариства, які впливають з права власності на частку в статутному фонді (капіталі) товариства, що включають право на участь в управлінні товариством, отримання дивідендів та активів товариства у разі

його ліквідації відповідно до закону, а також інші права та правомочності, передбачені законом чи статутними документами. У даному визначенні виокремлені основні особливості корпоративних прав держави як об'єкту корпоративних правовідносин.

Особливості механізмів державного управління КПД обумовлені, перш за все, макро- та мікроекономічними цілями держави при управлінні корпоративними правами держави. Так, на макрорівні за рахунок ефективного управління державною власністю забезпечується суспільне відтворення, збільшуються податкові збори до державного бюджету за рахунок дивідендів та інших форм прибутку. На мікрорівні (управління акціями окремого акціонерного товариства) пріоритетами є максимізація вартості пакета акцій та збільшення різних форм прибутку, які отримує держава-акціонер при здійсненні управлінської функції.

Удосконалення механізмів державного управління КПД безпосередньо пов'язане із визначенням оптимальних критеріїв оцінювання ефективності управління державними корпоративними правами, як і державного підприємництва в цілому. Але при виборі стратегії підвищення ефективності функціонування вітчизняних товариств з державною часткою необхідно враховувати особливості формування національної моделі корпоративного управління. При цьому слід враховувати вітчизняні особливості формування корпоративного сектора економіки. По-перше, формування корпоративних структур в Україні зумовлено приватизацією державних товариств, головними складовими якої є роздержавлення, демонополізація та корпоратизація. По-друге, основною метою структурної перебудови економіки було вирішення комплексу завдань формування засад ринкової економіки.

За результатами проведеного дослідження доцільно здійснити такі заходи, запровадження яких призведе до підвищення ефективності стратегії державного управління корпоративними правами держави як об'єкта корпоративних правовідносин:

по-перше, одним із першочергових за-

вдань є законодавче узгодження створення та функціонування різних організаційно-правових форм державних корпоративних підприємств;

по-друге, слід створити не просто ефективну, але й, насамперед, реальну систему управління корпоративними правами держави (акціями, частками, паями), яка б ґрунтувалася на поєднанні високої майнової відповідальності осіб, уповноважених управляти державними корпоративними правами, з високою матеріальною зацікавленістю у результатах такого управління;

по-третє, уповноважені державні органи мають підвищити вимоги до керівництва АТ, у яких держава володіє контрольним («блокуючим») пакетом акцій, щодо ефективності й прибутковості фінансово-господарської діяльності, збільшення капіталізації таких підприємств;

по-четверте, уповноважені державні органи мають виробити цивілізовану та прозору інвестиційну і дивідендну політику щодо АТ, у яких держава володіє істотним (контрольним) пакетом акцій; дотримуватися принципу корпоративного управління, згідно з яким представники держави в органах управління АТ повинні діяти в інтересах такого товариства та враховувати інтереси інших зацікавлених осіб, наскільки це відповідає інтересам акціонерів і сприяє зростанню капіталізації підприємства (а не лише фіскальним цілям бюджету);

по-п'яте, необхідно реалізувати на практиці державну інноваційну модель приватизації шляхом спрямування коштів не менше 50% коштів, отриманих від приватизації на фінансування (кредитування) потреб реальної економіки (структурної перебудови виробництва, забезпечення випереджального розвитку перспективних галузей, скорочення технологічного відставання України від розвинутих країн тощо).

Перспективи подальших досліджень. Подальші наукові дослідження можуть бути здійснені в напрямку розроблення системи моніторингу фінансового стану державних підприємств, який надасть реальну можливість керівництву підприємства та органам управління державним майном підвищити

АНОТАЦІЯ

У статті автор проаналізував корпоративні права держави як об'єкт корпоративних правовідносин. На основі проведеного аналізу запропоновано внесення змін до законодавства.

SUMMARY

In the article the author has analyzed the corporate rights of the state as an object of corporate legal relations. Based on the analysis author proposed changes in the laws.

бюджетну ефективність державного сектору економіки в ринкових умовах господарювання.

Література

1. Господарський кодекс України від 16.01.2003 р. № 436-IV // Відомості Верховної Ради України. – 2003. – № 18. – Ст. 144.
2. Про акціонерні товариства: Закон України від 17.09.2008 р. № 514-VI // Відомості Верховної Ради України. – 2008. – № 50-51. – Ст. 384.
3. Про Державну програму приватизації: Закон України від 13.01.2012 р. № 4335-VI // Відомості Верховної Ради України. – 2012. – № 39. – Ст. 466.
4. Про приватизацію державного майна: Закон України від 04.03.1992 р. № 2163-XII // Відомості Верховної Ради України. – 1992. – № 24. – Ст. 348.
5. Про управління об'єктами державної власності: Закон України від 21.09.2006 р. № 185-V // Відомості Верховної Ради України. – 2006. – № 46. – Ст. 456.
6. Про корпоратизацію підприємств: Указ Президента України від 15.06.1993 р. № 210/93 // Офіційний вісник України. – 1993. – № 27. – Ст. 548.
7. Про холдингові компанії в Україні: Закон України від 15.03.2006 № 3528-IV // Відомості Верховної Ради України. – 2006. – № 34. – Ст. 291.
8. Про затвердження основних кон-

цептуальних підходів до підвищення ефективності управління корпоративними правами держави: Постанова Кабінету Міністрів України від 11 лютого 2004 р. № 155 // Офіційний вісник України. – 2004. – № 6. – Ст. 327.

9. Аналітична довідка про стан управління корпоративними правами держави за 2009 рік // ФДМУ [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.spfu.gov.ua>.

10. Вінник О.М. Публічні та приватні інтереси в господарських товариствах: проблеми правового забезпечення. – К.: Атіка, 2009. – 252 с.

11. Винар Л.В. Правовий статус юридичних осіб, заснованих державою: Автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.03. – Львів, 2006. – 25 с.

12. Майданик Р.А. Управління державними корпоративними правами: цивільно-правова характеристика // Підприємництво, господарство і право. – 2008. – № 11. – С. 21 – 24.

13. Порошенко П.О. Державне управління корпоративними правами в Україні: монографія / П.О. Порошенко. – К.: Інститут держави і права ім. Корецького НАН України, 2000. – 152 с.

14. Спасибо-Фатеева І.В. Цивільно-правові проблеми акціонерних правовідносин.: Автореф. дис. д-ра юрид. наук: 12.00.03 / Нац. юрид. акад. України-ім. Я. Мудрого. – Х., 2000. – 36 с.